



В ПОШУКАХ МОДЕЛІ ЗРОСТАННЯ І РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Лариса ПРОДАНОВА

Узагальнено досвід вітчизняної економічної науки та практики щодо створення моделі зростання й розвитку національної економіки і вироблення механізму її функціонування. Запропоновано абстрактну факторну модель зростання й розвитку економіки.

An attempt of experience generalization of domestic economic science and practice on creation the model of national economy growth and development, and development of its functioning mechanism is presented. The abstract factorial model of economy growth and development is offered.

Починаючи з 1999 року національна статистика фіксує вихід України з трансформаційної кризи і пожвавлення її економіки. Проте, більш детальний аналіз основних статистичних макроекономічних показників, зокрема у порівнянні з 1990 роком (див. табл. 1), свідчить, що проблема післякризового відновлення стану національної економіки все ще не вирішена: фізичний обсяг валового внутрішнього продукту у 2006 р. становив лише 65,2% відносно рівня 1990 р., обсяг інвестицій в основний капітал – 76,4%, ВВП в розрахунку на душу населення – 46,3%. За оцінками Інституту економічного прогнозування НАН України [1, 120] природний, економічний, технологічний та науковий потенціал нашої країни все ще може, незважаючи на вагомі втрати минулих кризових років, суперничати з потенціалом багатьох розвинених країн світу: вона має всі галузі, притаманні економіці великої, за європейськими масштабами, сучасної країни; її природно-ресурсний потенціал в розрахунку на душу населення в 1,5–2 рази перевищує ресурсний потенціал США, в 4 рази – Німеччини, у 12–15 разів –

Японії. Але, на жаль, Україна поступається цим і багатьом іншим країнам за ефективністю використання зазначеного потенціалу. Отже, проблема пошуку ефективної моделі зростання національної економіки як підґрунтя для довготривалого динамічного розвитку нашої країни в майбутньому залишається актуальною. Нагальною потребою сьогодні є активізація рушійних сил, джерел фінансування та мобілізація факторів економічного зростання (іншими словами мова іде про оптимальне поєднання всіх елементів моделі ефективного розвитку національної економіки). Визначення таких елементів зокрема, пошук національної моделі розвитку взагалі, а також розробка відповідних концепцій, програм і стратегій, що будуть здатними забезпечити функціонування моделі, набувають особливого значення.

Побудові ефективних моделей зростання й розвитку економіки, пошуку механізму забезпечення їх дієвості, розробці програм зростання й розвитку національної економіки присвячується доволі значна кількість досліджень і публікацій таких вітчизняних вчених, як:

Таблиця 1

Динаміка основних індикаторів економічного розвитку України (у % до 1990 року)*

Роки	Індекси фізичного обсягу ВВП	Індекси обсягу продукції промисловості	Індекси обсягу продукції сільського господарства	Індекси інвестицій в основний капітал	Індекси ВВП на душу населення (дол. США)
1995	47,8	52	64,9	29,1	14,6
2000	42,3	58	53,3	25,2	12,8
2001	46,1	66	58,8	30,4	15,9
2002	49	71	59,5	33,1	17,8
2003	54,4	82	52,9	43,5	21,3
2004	61,0	92	63,4	55,7	27,8
2005	62,5	95	63,3	56,8	35,6
2006	65,2	100,8	63,0	76,4	46,3

* Розраховано і складено автором за даними [3; 4]

Л. Безчасний [5], В. Геєць [6; 8], А. Гальчинський [7; 8], І. Крючкова [9; 10], А. Чухно [11; 12], Л. Федулова [13]. Фахівці наголошують на необхідності вирішення фундаментальних проблем національної економіки і, передовсім, шляхом повного використання наявного національного багатства (зокрема людського капіталу, природних ресурсів, науково-технологічного та виробничого потенціалів); концентрації всіх доступних засобів і заходів державної економічної політики, які здатні вплинути на стан економіки за рахунок відповідних ресурсів і факторів. Так, наприклад, В. Геєць обґрунтовує необхідність переходу України до моделі “економіки знань” і акцентує, що основою інтелектуального ресурсу розвитку є знання і масова інтелектуалізація [6, 5]. При обґрунтуванні “концепції формування національної господарської системи, зорієнтованої на економічне зростання інноваційного типу” Л. Безчасний та В. Мельник в якості ключового фактора називають науково-технічний прогрес, а серед “інших важливих факторів” виокремлюють “інвестиції в людський капітал і виробничі потужності, розвиток правової системи, стабільність макроекономічного та політичного середовищ, незначну диференціацію населення за доходами” [5, 304]. У концепції становлення інвестиційної моделі економічного зростання України А.Гальчинського та С.Львовичкіна “нова якість економічного зростання” в Україні пов’язується авторами з “від-

чутним ростом інвестиційного попиту” і зростанням обсягів інвестицій [7, 7]. Л.Федулова наголошує, що “саме технології нових поколінь орієнтовані на нарощування прогресивних переваг країни і утримання в заданих межах негативних факторів соціально-економічного розвитку (наприклад, ослаблення ризиків виникнення техногенних катастроф; зниження рівня безробіття завдяки вдосконаленій інноваційній інфраструктурі, скорочення викидів шкідливих речовин в навколишнє середовище)” [13, 4]. І. Крючкова вважає, що виведення України на траєкторію стійкого динамічного зростання із ефективним використанням людського, виробничого і природного капіталу повинно спиратись на підвищення конкурентоспроможності економіки [10, 3].

Наведений (далеко не повний) перелік запропонованих вітчизняними науковцями концепцій, моделей і програм зростання й розвитку національної економіки переконує у відсутності їх дефіциту. У зв’язку з цим доречно згадати висловлювання Президента України Віктора Ющенка, у якому підкреслюється, що сьогодні не існує будь-якого дефіциту програм економічного розвитку: за 11 років української незалежності було прийнято 15 таких програм; питання сьогодні не в дефіциті програм, а у політичній консолідації для підтримки ключових загальнонаціональних пріоритетів [2].

Метою даного дослідження є узагальнення концептуальних підходів вітчизняної еконо-

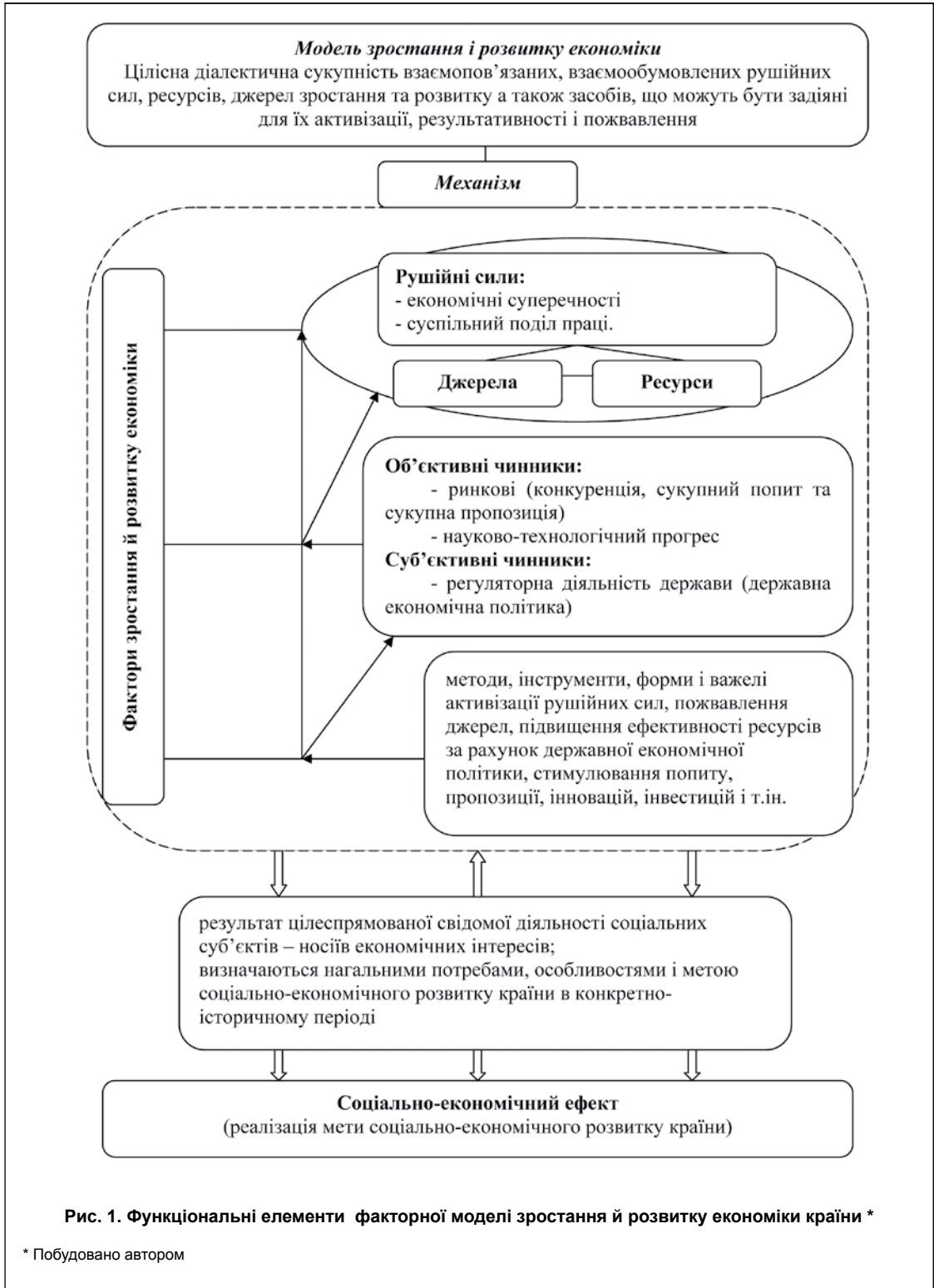
мічної науки та практичного досвіду створення моделі національної економіки і вироблення ефективного механізму задля її функціонування. Методологічною основою дослідження є те, що економіка розглядається як цілісна система, загальні закономірності якої визначаються властивостями її складових, а ще більшою мірою – їх взаємозв'язком та взаємодією. Окрім системного, у якості основних методів дослідження використані також діалектичний і аналітичний методи як такі, що одержали широке визнання в економічній науці.

Розпочнемо з того, що аналіз багатьох, запропонованих вітчизняною наукою, концепцій економічного зростання та розвитку, дає підставу стверджувати, що більшість із них зосереджена на вивченні основних факторів, які зумовлюють ці процеси. Безумовно, зростання й розвиток – явища багатофакторні. Окрім того, фактори забезпечують механізм розгортання цих процесів, завдяки чому вони (процеси) стають й можливими. Отже, цілком закономірно, що особлива увага при побудові моделі приділяється факторам зростання та розвитку. Але при визначенні та групуванні останніх доцільно було б враховувати характер, спрямованість, сумарну результативність їх впливу на досліджувані процеси (безпосереднього, опосередкованого, підсилюючого, послаблюючого, гальмівного характеру). У сучасному словнику іноземних слів знаходимо етимологічне походження поняття “фактор” (розвитку чи гальмування будь-якого явища або процесу), що в перекладі з латинської (*factor*), означає “той, що працює, рушійна сила, суттєва обставина (умова)” [14, 635]. Одночасно з поняттям “фактор”, здебільшого в якості його синоніму, дослідники динамічних процесів використовують також поняття “ресурс”, що в перекладі з французької (*ressource*) означає “запас, можливість, джерело будь-чого” [14, 529]. Отже, із логіки викладу – ресурс – потенційний фактор. У філософському словнику знаходимо визначення рушійних сил зростання й розвитку у розумінні суттєвих, необхідних, тривалий час діючих чинників, що забезпечують функціонування й прогрес суспільства [15, 109]. З огляду

на вищезазначене, приходимо до висновку, що поняття “ресурс”, “фактор”, “рушійна сила” дуже близькі, але, за своїми значимістю, характером, спрямованістю та сумарною результативністю впливу не тотожні. Тому в рамках концепції зростання та розвитку, зокрема при побудові моделі та пошуку механізму її функціонування, їх доцільно розрізняти. Така диверсифікація зазначених понять не нова і є загальноприйнятною в економічній теорії взагалі та в політичній економії, зокрема [16, 83–95; 17, 87–94].

При побудові моделі зростання і розвитку економіки важливо враховувати, що сучасна економічна теорія напрацювала і широко застосовує певні перевірені й визнані методологічні підходи щодо моделювання економічних процесів і явищ [18, 59; 19, 53–71]. У першу чергу це стосується змістовного наповнення економічної моделі як цілісної діалектичної сукупності взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів. Економічна модель є формалізованим описом економічного процесу або явища, структура якого (опису) визначається об'єктивними властивостями досліджуваних процесів або явищ і суб'єктивним цільовим характером дослідження. Проте поряд із графічним і алгебраїчним способом формалізації моделі, доволі розповсюдженим і загальноновживаним є логічний спосіб.

Враховуючи зазначені методологічні підходи щодо моделювання економічних процесів та явищ, розмежування понять “рушійні сили”, “ресурси”, “джерела” зростання й розвитку, багатофакторність досліджуваних процесів, а також значимість, характер, спрямованість та сумарну результативність впливу численних факторів, модель зростання й розвитку економіки можна визначити як цілісну діалектичну сукупність взаємопов'язаних, взаємообумовлених рушійних сил, ресурсів, джерел зростання та розвитку а також методів, інструментів, форм і важелів впливу на них, що можуть бути задіяні для поживлення джерел, активізації рушійних сил, підвищення ефективності ресурсів, тобто забезпечення функціонування моделі (див. рис. 1).



Формування моделі зростання та розвитку економіки вимагає врахування цілої низки динамічних процесів, проте, виявлені у результаті попередніх досліджень їх взаємообумовленість та взаємозв'язок дають підставу пропонувати саме модель зростання та розвитку економіки.

Основу механізму розгортання процесів економічного зростання та розвитку складають рушійні сили, в якості яких виступають економічні суперечності та суспільний поділ праці – це основні елементи моделі. Найпотужнішою рушійною силою є суперечність між потребами зростання і розвитку продуктивних сил економіки і, насамперед, основної продуктивної сили – людини (її потребами, інтересами, цілями) та економічними відносинами (у сферах безпосереднього виробництва, розподілу, споживання). Суспільний поділ праці у вигляді відокремлення різних видів трудової діяльності, як в межах національної економіки, так і в рамках окремого регіону, галузі або підприємства, визначає структуру економіки (галузеву, територіальну, функціональну) і також безпосередньо впливає на кількісні та якісні характеристики і ознаки економічного зростання та розвитку. Можливості ж зростання та розвитку (розв'язання суперечностей і поглиблення поділу праці) визначаються наявними ресурсами (природними, людськими, матеріальними, фінансовими та ін.). Залучення ресурсів до суспільного виробництва перетворює їх на речові фактори виробництва (ті, що працюють), які лише сприяють створенню додаткової вартості, але не створюють її. Створення ж вартості та її приріст зумовлено певним джерелом. Питання стосовно джерела (походження) доданої вартості, відповідь на яке дає змогу відповісти й на питання “що є джерелом зростання й розвитку?”, в економічній теорії завжди було і залишається дискусійним, і заглиблюється своїм корінням аж до фундаментальних теоретичних проблем економічної науки, зокрема коректності теорії вартості [20]. Так, наприклад, з точки зору трудової теорії вартості єдиним джерелом доданої вартості є праця в усіх її різновидах (проста і складна, фізична і розумова, управлінська і виконавська тощо).

Як свідчать сучасні економічна теорія та практика, активізація рушійних сил зростання та розвитку економіки (розв'язання суперечностей і поглиблення поділу праці), залучення та ефективне використання ресурсів, якісне вдосконалення факторів виробництва, а через це й розширення меж зростання та розвитку, у свою чергу, перебувають під впливом:

- ринкових сил: конкуренції, сукупного попиту та сукупної пропозиції, а також їх оптимального співвідношення;
- науково-технологічного прогресу, основною ознакою якого сьогодні є інновації, тобто впровадження та використання новітніх і прогресивних технологій, техніки, знань;
- регулюючої діяльності держави, тобто державної економічної політики у сукупності її інструментів, методів, форм і важелів впливу на процеси зростання й розвитку.

Все вище зазначене (засоби активізації рушійних сил зростання та розвитку) певною мірою є результатом цілеспрямованої свідомої діяльності соціальних суб'єктів – носіїв економічних інтересів – різних рівнів (держави, регіонів, галузей, окремих підприємств та громадян країни), що, як відомо, ґрунтується на пізнанні сутності об'єктивних економічних закономірностей, умов їх дії, вимог та використанні набутих знань, зокрема для формування структури ринку і національної економіки, напрямків економічної політики або науково-технологічного прогресу.

Беручи до уваги той факт, що економічні закономірності явищ та процесів мають історичний характер, слід визнати, що і засоби активізації, які зумовлюють дію їх рушійних сил, також мають історичний характер. Отже, вибір засобів визначається нагальними потребами, особливостями і метою соціально-економічного розвитку країни в конкретно-історичному періоді. Таким чином, будь-яка модель (у нашому випадку модель зростання та розвитку) завжди конкретна й специфічна, тобто повинна враховувати національні особливості країни і специфіку конкретно-історичного періоду її розвитку [19, 53–71].

У другій частині дослідження зосередимось на вивченні й узагальненні концептуальних підходів вітчизняної науки та практичного досвіду щодо створення моделі зростання й розвитку національної економіки та пошуку механізму її функціонування.

Упродовж доволі тривалого пострадянського періоду (1990–1999 рр.) розвиток Україна та її економіка з певних причин, як об'єктивного так і суб'єктивного характеру, був зумовлений здебільшого посиленням впливом зовнішніх чинників, що стало причиною формування так званої “екзогенно залежної” моделі. Певна “екзогенізація”, одночасно з гальмуванням ефективних внутрішніх (ендогенних) чинників економічного зростання та розвитку, притаманна майже всім, реалізованим протягом того періоду, стратегіям переходу України до ринкової економіки [докладніше про це див. 1, 96–99].

Розвиток теорії та практики у сфері розробки й запровадження моделі національної економіки в період 2000–2003 рр. характеризується вираженою оцінкою помилок та здобутків попереднього періоду. В цей час зароджуються ідеї про об'єктивну необхідність створення “ендогенізованої” моделі (орієнтованої на активізацію внутрішніх та зменшення негативного впливу зовнішніх чинників) і стратегії зростання національної економіки, що здатна запобігти повторенню помилок, закріпити позитивні економічні тенденції і одержані соціальні здобутки. “Ендогенізована” модель трактується її авторами як така, що орієнтована на: – повніший (оптимальний в існуючих економічних умовах) ступінь ефективного використання внутрішніх ресурсів (у першу чергу людських, науково-технологічних, фінансових) і факторів розвитку; – захист національних інтересів в умовах глобалізації на основі впровадження інновацій у пріоритетних сферах діяльності; – формування інтелектуального капіталу та його захисту, а також рівноправних, партнерських зовнішньоекономічних взаємовідносин [1, 103]. Слід зазначити, що ідея моделі, орієнтованої на активізацію внутрішніх та зменшення негативного впливу зовнішніх чинників зростання й розвитку економіки, в

світовій економічній теорії та практиці не нова [21, 88–89; 22]. Запровадження такої моделі зумовлено необхідністю вирішення таких важливих завдань, як: підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни та розвиток її людського потенціалу, а отже й забезпечення високих темпів зростання на довгостроковий період; ефективне використання внутрішніх ресурсів і оптимальне поєднання внутрішніх і зовнішніх ресурсних джерел в інтересах національної економічної безпеки; прискорення темпів росту виробництва високотехнологічної продукції і послуг; врахування чинників, тенденцій глобалізації, запобігання її негативам і використання позитивів; приділення належної уваги внутрішнім процесам та внутрішній інтеграції економіки і суспільства як засобом протидії зовнішньому тиску, розробка і реалізація ефективної національної економічної, соціальної та культурної політики.

Починаючи з 2004 року увага науковців, урядовців і політиків до проблем економічного зростання та розвитку помітно активізувалася. З цього часу побудова моделі розвитку країни та її економіки ґрунтується на підставі врахування максимальної кількості найважливіших чинників різного спрямування, на вираженій оцінці факторів як екзогенного, так й ендогенного характеру і розумінні того, що саме такий підхід визначає життєздатність та результативність моделі.

Результати порівняльного аналізу окремих концептуальних моделей зростання й розвитку економіки, запропонованих вітчизняною наукою в період 2004–2007 рр., в тому числі й на предмет їх визначеності щодо основних елементів моделі (засобів активізації рушійних сил, пошуків джерел, підвищення ефективності ресурсів зазначених процесів), а також щодо етапів, термінів впровадження та очікуваних результатів, представлено у табл. 2 і 3.

З огляду на вищезазначене та за результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. При побудові моделі зростання та розвитку економіки необхідно враховувати об'єктивні закономірності динамічних проце-

**Концептуальні моделі зростання і розвитку національної економіки
(розроблені в період 2004–2007 рр.)***

Концептуальна модель	Основні характерні ознаки та елементи моделі
Інноваційна модель економічного розвитку	Ключовим фактором сучасного економічного зростання є НТП. Іншими важливими факторами виступають інвестиції в „людський” капітал і виробничі потужності, розвиток правової системи, стабільність макроекономічного та політичного середовища, незначна диференціація населення за доходами.
Інвестиційна модель економічного зростання	Основою стратегічного курсу, його базовим принципом повинна стати реалізація державної політики, що спрямована на впровадження інноваційної моделі структурної перебудови і зростання економіки, утвердження України в якості високотехнологічної держави.
Модель “економіки на базі знань”	Економіка знань – це економіка, в якій і спеціалізовані, і повсякденні знання є джерелом зростання. При запровадженні таких знань наряду з природними ресурсами, капіталом і працею, домінуючим фактором стають процеси їх накопичення і використання, в результаті чого постійно зростає конкурентоспроможність економіки.
Модель економіки “українського прориву”	Переорієнтація соціально-економічних відносин в країні на запровадження моделі прискореного розвитку при суттєвому підвищенні якості економічного зростання на основі інвестиційно-інноваційного технологічного оновлення і структурної модернізації за рахунок високих темпів нарощування інвестицій та випереджального розвитку наукомістких галузей і машинобудування.
Модель економічного і соціального розвитку “шляхом європейської інтеграції”	Зростання економіки можливе на основі структурно-інноваційної моделі економічного зростання, інтенсивного технічного та технологічного оновлення виробництва. Політика сталого економічного зростання має замінити діючу політику зростання в основному відновлювального характеру, враховувати національні стратегічні цілі і пріоритети, глобальні тенденції та європейський вектор інтеграції країни до світового співтовариства.
Модель економіки сталого розвитку	В основу покладено ідеї і принципи, ухвалені Конференцією ООН з навколишнього середовища і сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро, спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН („Ріо+5”), Всесвітнім саммітом зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі („Ріо+10”) та ін. Модель повинна ґрунтуватись на органічному поєднанні економічної ефективності, соціальної справедливості та ресурсно-екологічної збалансованості. Основним завданням усіх ланок організації суспільства є мета, що формулюється так: „краща якість життя для кожного тепер і для прийдешніх поколінь”.
Модель економіки сталого розвитку	В основу покладено ідеї і принципи, ухвалені Конференцією ООН з навколишнього середовища і сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро, спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН („Ріо+5”), Всесвітнім саммітом зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі („Ріо+10”) та ін. Модель повинна ґрунтуватись на органічному поєднанні економічної ефективності, соціальної справедливості та ресурсно-екологічної збалансованості. Основним завданням усіх ланок організації суспільства є мета, що формулюється так: „краща якість життя для кожного тепер і для прийдешніх поколінь”.
Модель “конкуренто-спроможної економіки”	Головною метою є підвищення конкурентоспроможності національної економіки шляхом ліквідації її критичних відставань від країн, що входять у світове інноваційне ядро і створення нової якості життя і праці, а також привабливого середовища для бізнесу. Реалізація моделі має забезпечити якісні зміни в економіці з одночасним підвищенням ефективності використання людського, виробничого і природного капіталу та забезпеченням більш високого рівня соціального розвитку.

* Складено автором за [5; 6; 7; 8; 10; 13; 23; 24]. Назви моделей запозичені у їх творців – авторів відповідних концепцій і не віддзеркалюють особистого ставлення автора цієї публікації до тієї або іншої моделі чи концепції.

сів, ґрунтуватись на вираженій оцінці рушійних сил, джерел, ресурсів, факторів як екзогенного, так й ендогенного характеру. Переконані, що саме збалансованість концептуальної моделі на підставі врахування максимальної кількості найважливіших факторів різного спрямування визначає її життєздатність та результативність. У цьому сенсі зазначимо, що вітчизняна еко-

номічна наука і практика мають доволі плідний доробок щодо вирішення проблем відновлення, майже зруйнованого впродовж трансформаційної кризи, потенціалу національної економіки, її прискореного зростання та успішного соціально-економічного розвитку країни.

2. Аналіз концепцій і моделей на основі методу компаративістики свідчить про їх від-

Таблиця 3

Терміни та очікувані (авторами концепцій) результати впровадження моделей зростання й розвитку національної економіки*

Концептуальна модель	Період впровадження моделі	Етапи впровадження	Рівень ВВП, досягнення якого передбачено концепцією
Модель економіки „українського прориву”	2005-2011 рр.	2005-2006 рр.; 2007-2011 рр.	Збільшення середньорічних темпів реального ВВП: на першому етапі (за моделлю інерційного розвитку) – до 6,5% і (за моделлю прискореного розвитку) – до 10%; на другому етапі (за моделлю інерційного розвитку) – до 10% і (за моделлю прискореного розвитку) – до 12%.
Модель економічного і соціального розвитку „шляхом європейської інтеграції”	2004-2015 рр.	2004-2005 рр.; 2006-2009 рр.; 2010-2015 рр.	Закріплення щорічних темпів зростання ВВП: за ймовірним (базовим) сценарієм на першому етапі – на рівні 6-7%; на другому – збільшення до 7,1%; на третьому – утримання на рівні 6%. Розглядаються також оптимістичний і песимістичний сценарії розвитку.
Модель „конкурентоспроможної економіки”	2007-2015 рр.	2007-2011 рр.; 2012-2015 рр.	Підвищення рівня ВВП за ПКС на одну особу населення від 27% відносно рівня ЄС у 2006 р. до не менше 40% у 2015 р.

* Складено автором за [8; 10; 23]

мінність за: ступенем обґрунтованості; визначеністю щодо стратегічних орієнтирів, цілей та пріоритетних завдань; термінами та періодами запровадження; за кількісними та якісними параметрами; формою і т.ін. Зазначені відмінності певною мірою зумовлені підпорядкованістю основній меті концепції або моделі. На жаль, жодна з розглянутих концепцій та моделей не прийнята в якості національної доктрини.

Таким чином, у даній статті ми торкнулись лише окремих аспектів теорії і практики моделювання процесів зростання та розвитку національної економіки і не претендуємо на їх вичерпне висвітлення та розв’язання. Науковим завданням подальших досліджень повинна стати деталізація складових механізму функціонування національної моделі економічного розвитку України.

Література

1. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогноз., Фенікс, 2003. – 1008 с.

2. obozrevatel.com. Спосіб доступу: http://news.uaclub.net/10_230356.html

3. Статистичний щорічник України за 2005 рік. / За ред. Осауленка О. Г. – К.: Консультант, 2006. – 570 с.

4. Статистичний щорічник України за 2006 рік. / За ред. Осауленка О. Г. – К.: Консультант, 2007. – 545 с.

5. Безчасний Л., Мельник В. Інноваційна модель економічного розвитку України // Журнал європейської економіки. – 2003. – № 3. – С. 303–315.

6. Геец В. Характер переходных процессов к экономике знаний // Экономика Украины. – 2004. – № 4. – С. 5–14. – № 5. – С. 4–13.

7. Гальчинский А., Левочкин С. Становление инвестиционной модели экономического роста Украины // Экономика Украины. – 2004. – № 6. – С. 4–11.

8. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) “Шляхом європейської інтеграції”/ Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геець та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

9. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / За ред. д-ра

екоп. наук І. В. Крючкової. – К: Основа, 2007. – 488 с.
Спосіб доступу: <http://iee.org.ua/ru/pub/p87>

10. Концепція державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2011 роки. – К., 2007./ Наук. ред. д е. н. І. В. Крючкова. Спосіб доступу: <http://iee.org.ua/ru/pub/p85>

11. Чухно А. Актуальные проблемы стратегии экономического и социального развития на современном этапе // Экономика Украины. – 2004. – № 4 – С. 15–23. – № 5. – С. 14–23;

12. Чухно А.А. Поєднання процесів індустріального та постіндустріального розвитку: проблеми теорії та практики // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2005. – № 75–76. – С. 4–11;

13. Федулова Л. Технологическое развитие экономики // Экономика Украины. – 2006. – № 5. – С. 4–10. – № 6. – С. 4–11.

14. Современный словарь иностранных слов. – М.: Рус. яз., 1992. – 740 с.

15. Философский словарь/ Под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.

16. Политическая экономия: Учебник для вузов/ В. А. Медведев, Л. И. Абалкин, О. И. Ожерельев и др. – М. Политиздат, 1988 – 735 с.

17. Мочерний С. В. Економічна теорія: Підручник. / С. В. Мочерний, М. В. Довбенко. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 856 с.

18. Экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общ. ред. акад. В. И. Видяпина, акад. Г. П. Журавлевой. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 640 с.

19. Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: теория и методология. Монография. – Донецк: Изд-во «УкрНТЭК», 2001. – 329 с.

20. Теория капитала и экономического роста: Учеб. пособие / Под ред. С.С.Дзарасова – М.: Изд-во МГУ, 2004. – 400 с.

21. Тодаро М. П. Экономическое развитие: Учебник/Пер. сангл. подред. С.М. Яковлева, Л. З. Зевина. – М.: Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 671 с.

22. Нуреев Р. Теории развития: дискуссия о внешних факторах становления рыночной экономики // Вопросы экономики. – 2000. – № 7. – С. 141–156.

23. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. дослідж.) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К.: МАУП, 2005. – 492 с.

24. Проект Концепції переходу України до сталого розвитку // Вісник НАН України. – 2007. – № 2. – С. 15–44.